

maladjustment depending on the nature and content of service and training, life experience of a student, upbringing and education levels. The problem of personal maladjustment of junior cadets', course of higher military education institutions requires appropriate social and pedagogical warning because of the relevant social and educational prevention. There were identified three components of social and pedagogical prevention of maladjustment of junior cadets of higher military education institutions. Such as, social – pedagogical prevention at the individual level, social – pedagogical prevention in the military society and social – pedagogical preventive mediated civil sphere. The author describes the content of each component. The author emphasizes that the success of social and educational prevention course depends on the nature and content of service and training, life experience of the student, upbringing and education levels and so on. This is manifested in the spiritual accounting, behavior, or interest in daily activities for future officers of the Armed Forces of Ukraine.

As the result, the author insists that social and educational prevention is a specific form of social and pedagogical work which is mediated by the interaction of personal, military and civil societies which creates adaptive capacity of the individual of cadets and creates of supportive environment, which can help them to adapt.

Key words: *social condition, a military society, maladjustment, social maladjustment, social and educational activities, prevention, social and pedagogical prevention of maladjustment, individual level.*

УДК 378:371.212.51

Л. О. Сущенко

Класичний приватний університет м. Запоріжжя

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ВПЛИВУ НА ПРОДУКТИВНУ ДОСЛІДНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ: РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО НАВЧАННЯ

У статті зроблено спробу визначити психолого-педагогічні механізми впливу на продуктивну дослідницьку діяльність майбутнього вчителя в контексті особистісного підходу. Наголошено на пріоритетності та значущості науково-дослідної роботи в процесі професійної підготовки майбутніх педагогів. Визначено, що одним із найефективніших засобів роботи з майбутніми педагогами є метод рольової гри. Виявлено засоби підтримки самостійної пошуково-дослідницької діяльності майбутніх педагогів. Проаналізовано особливості використання інноваційного підходу до створення освітнього середовища активно-пошукового характеру.

Ключові слова: *психолого-педагогічні механізми впливу, продуктивна дослідницька діяльність, професійна підготовка, майбутній педагог.*

Постановка проблеми. Третє тисячоліття – епоха побудови нового типу цивілізації, що потребує інноваційних підходів і технологій професійної підготовки освітян нової генерації з дослідницькими професійними якостями та особливою готовністю до використання у своїй діяльності технології педагогічного дослідження.

Пріоритетну роль у вирішенні означених проблем покладено на професійну педагогіку, покликану визначити новий зміст професійного

навчання й новий тип педагога-професіонала освітянської сфери. У цьому контексті виняткового значення набувають питання цілеспрямованого залучення майбутніх педагогів до науково-дослідної роботи (далі – НДР) з метою глибокого й критичного осмислення ними нової педагогічної дійсності та об'єктивної необхідності виконання своєї професійної місії з дотриманням вимог часу.

Аналіз актуальних досліджень. Безумовним підґрунтям стали узагальнення, зроблені нами в ході аналізу професійних надбань відомих теоретиків і практиків у галузі педагогіки та психології: В. Андрущенко, Г. Балла, І. Беха, А. Брушлинського, П. Гальперіна, І. Зязюна, В. Краєвського, Л. Крутікова, І. Лернера, С. Подмазіна, В. Радула, С. Рубінштейна, Є. Спіцина, В. Шейко.

Чимала кількість праць зарубіжних учених присвячена вивченню феноменології, структури, умов виникнення дослідницької поведінки. До них належать наукові розвідки Д. Берлайна, Г. Босса, Р. Глейзера, К. Дунбар, Х. Келлера, Д. Клар, А. Фей, Л. Шаубл та інших.

Мета статті – визначити та обґрунтувати психолого-педагогічні механізми впливу на продуктивну дослідницьку діяльність майбутнього вчителя в контексті особистісного підходу.

Виклад основного матеріалу. Успішне використання педагогічних можливостей науково-дослідної роботи за певних умов сприяє актуалізації механізмів формування аксіологічного потенціалу особистості майбутнього педагога як основи розвитку його суб'єктної позиції, критичного мислення, дає старт до самостійної участі в науковій роботі, стимулює зростання особистісного й соціально-професійного статусу в студентські роки.

Визначені нами особливості лягли в основу організації пошукової роботи студентів, проведення змістовних аксіологічних заходів і досліджень, пов'язаних з розвитком педагога-дослідника та «спалахом» його інтересу до НДР.

Говорячи про позитивні зміни, що відбулися з суб'єктами педагогічного експерименту під час попередніх видів робіт, слід зазначити, що одним із найефективніших засобів роботи з майбутніми педагогами є метод рольової гри. Його особливістю є відтворення предметного й соціального змісту професійної діяльності, що досягається завдяки ігровому імітаційному моделюванню та вирішенню *професійно-орієнтованих ситуацій* при доцільному поєднанні індивідуальної і групової ігрової діяльності учасників. У подібних ігрових ситуаціях стає можливим формування вмінь рольової поведінки, пов'язаної з виконанням певних професійних обов'язків.

Крім лекційних, лабораторно-практичних та семінарських занять нами використано таку форму роботи, як *ділова гра «Я-дослідник»*, яка була проведена зі студентами третього курсу. Її основна мета – оволодіння студентами методикою аналізу інформації, надання їй оцінки; встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Завдання гри такі: 1) виробити в студентів практичні навички роботи з науковим текстом; 2) сформулювати вміння наукового аналізу конкретних ситуацій та прийняття рішень; 3) перевірити рівень кваліфікації студентів щодо алгоритмізації дій.

У своєму науковому пошуці ми виходили з того, що ділові педагогічні ігри, використані в експериментальному навчанні, спрямовані, перш за все, на розкриття професійно значущих можливостей пошуково-дослідницької діяльності вчителя.

Такі реальні ділові ігри тривали впродовж усього процесу професійної підготовки. Ці педагогічні дії були потрібні для створення сприятливих умов для творчої віддачі, максимального використання дослідницького потенціалу учасниками ділової гри. Зазначимо, що навчальна ділова гра є відтворенням контексту майбутньої спеціальності в її предметному й соціальному аспектах. У такій грі відбувається розвиток умінь аналізувати конкретні практичні ситуації та приймати рішення, не просто відтворюючи засвоєні знання, але й використовуючи їх у практично орієнтованій діяльності. Студенти залучаються до вирішення проблем, максимально наближених до професійних, уже у вузівській аудиторії.

Експериментальне дослідження полягало в тому, щоб на основі визначених організаційно-методичних засад забезпечити стимулювання студентів до майбутньої пошуково-дослідницької професійної діяльності.

Організаційні заходи, що проводяться як у межах університету, так і у всеукраїнському масштабі, дають змогу безпомилково оцінити рівень розвитку науково-дослідної роботи студентів (далі – НДРС), а також якісні показники цієї роботи. Як свідчать результати нашого дослідження, з метою масового залучення студентів до науково-дослідної діяльності та поширення передового досвіду роботи студентських колективів із розвитку наукової творчості, нами проводився конкурс-огляд навчальних груп на кращу організацію НДРС. Він є основною частиною внутрішньовузівських змагань студентських груп і ніби синтезує наукову роботу студентів, яка здійснюється в інститутах (факультетах). Конкурс-огляд проводився впродовж усього навчального року диференційовано по курсах. Рівень організації НДРС визначався за такими основними показниками:

– виконання студентами як групових зобов'язань, так і особистих комплексних планів професійно-особистісного зростання, обов'язковим елементом яких є науково-дослідна робота;

– кількість студентських публікацій, рекомендованих до друку та їх виконання відповідно до науково-дослідної теми, яку опрацьовує кафедра;

– участь академічної групи в роботі міжнародних, всеукраїнських, міжвузівських науково-практичних конференцій та семінарів, предметних конкурсах та олімпіадах, виставках наукових робіт.

Підсумковим оглядом наукових досягнень студентів університетів є «Дні наукової творчості». Під час проведення щорічної конференції «Дні науки» підсумки власної діяльності підводить кожен студент, який бере участь у різноманітних формах студентської наукової роботи: оцінюють результати такої діяльності студентські наукові товариства, гуртки, клуби, наукові структурні підрозділи (сектори) університету, інститути (факультети).

На цьому етапі методистами та викладачами в інститутах проводилися студентські наукові теоретичні конференції, виставки кращих студентських робіт, організовувалися засідання клубу, зустрічі з провідними вченими університету, оформлювалися спеціальні стенди та випуски внутрішньоуніверситетських газет, що відображають наукову роботу майбутніх педагогів за рік. Також до програми проведення «Днів наукової творчості» входили спеціальні заходи для студентів молодших курсів – ознайомчі лекції, бесіди, екскурсії тощо.

Ці організаційно-педагогічні дії потрібні були для того, щоб спрямувати зусилля викладачів на підтримку й розвиток наукової діяльності молодих учених і студентів вишу. А практична діяльність будувалася з метою встановлення творчих контактів і розширення міжнародних наукових зв'язків між молоддю регіонів України та інших країн; стимулювання зацікавленості студентів громадською діяльністю; створення умов для надбання та реалізації наукового потенціалу майбутніх педагогів. Відповідно, в колективній творчості студенти набували навичок наукового спілкування, публічних виступів, умінь аргументувати свою позицію. Підсумком такої співтворчості має стати не лише певний науковий результат, а й підвищення престижності НДР у студентському середовищі.

Враховуючи наведені вихідні положення, визначимо організаційні складники, які, на нашу думку, зумовлюють ефективний перебіг процесу організації НДРС. Зупинимось докладніше на такому об'єднанні, як *рада молодих дослідників* (РМД). Керівництво науково-дослідною роботою молодих науковців в університеті здійснюється радою молодих

дослідників (РМД), яка має на меті створення для молодих дослідників умов сприяння та підтримки їх наукової діяльності, творчого пошуку. Основними завданнями РМД є об'єднання молодих учених з метою залучення їх до фундаментальних та прикладних досліджень, формування методологічної культури, озброєння методами наукового пошуку, підвищення рівня професіоналізму, формування готовності до сприймання нових наукових ідей, теорій та їх подальшої розробки. Особливу увагу рада приділяє участі молодих дослідників у роботі наукових шкіл, лабораторій, проблемних груп, співпраці зі студентським науковим товариством університету. Важливим аспектом є участь молодих науковців у роботі науково-практичних конференцій, а також у різноманітних конкурсах, грантах, виставках, наукових проектах тощо. У зв'язку з цим рада сприяє своєчасному поширенню відповідної інформації серед молодих дослідників університету (в університеті створено спеціальний підрозділ із захисту інтелектуальної власності та пошуку міжнародних грантів).

Під час експериментального навчання нами було використано значні можливості вищезазначеного об'єднання. Члени ради та молоді науковці активно брали участь у підготовці наукових студентських конференцій, тісно співпрацювали зі Студентським науковим товариством і Студентським братством університету, проводили круглі столи, консультації, лекції для студентів своїх факультетів з методики й організації наукових досліджень, правил користування бібліотекою та пошуку наукової інформації в мережі Інтернет (для I–II курсів), правил оформлення результатів дослідження, їх статистичної обробки, оформлення курсових, дипломних проектів (для студентів IV–V курсів), сучасних мультимедійних методів презентації наукових доповідей (для аспірантів, дипломників). Практично на всіх факультетах члени ради молодих дослідників залучені до підготовки студентів до участі в предметних олімпіадах, конкурсах студентських наукових робіт. Багато студентів мають наукові публікації у співавторстві з викладачами.

Саме тому дослідницька професійна освіта та практика навчання «через науку» не передбачають окремого існування навчання та дослідження. У сучасній дослідницькій освіті відбувається вибудовування навчальної структури як пошукового процесу пізнання науково-дослідницького типу.

Ці завдання безпосередньо пов'язані з концептуальним обґрунтуванням цілісної системи поетапної дослідницької діяльності майбутніх педагогів, що реалізовувалися в умовах експериментального навчання.

На нашу думку, значну допомогу в становленні майбутніх педагогів як дослідників відіграє викладач-наставник (фасилітатор), основними завданнями діяльності якого є формування наукового світогляду студентів; розвиток у них інтересу та нахилу до самостійної дослідницької діяльності; розкриття практичного значення наукового пошуку в майбутній професійній діяльності; ознайомлення з актуальними проблемами науки, новими здобутками; надання допомоги та підтримки студентам у прискореному досягненні високого професіоналізму; розширення їхнього теоретичного кругозору й наукової ерудиції.

Взагалі, підтримати – означає надати безпосередню чи опосередковану допомогу: педагогічну чи психологічну, індивідуальну чи групову. У контексті нашого дослідження підтримка – це взаємодія викладача та студента, спрямована на створення оптимальних умов для саморозвитку й самореалізації майбутніх педагогів, спонукання до їх особистісно-духовної перебудови, виявлення активних зусиль для розкриття власних внутрішніх потенцій студентів з метою успішного розв'язання професійних завдань засобами НДР.

Необхідно підкреслити, що найефективнішими виявилися такі засоби підтримки самостійної пошуково-дослідницької діяльності майбутніх педагогів:

- авторитет особистості викладача;
- допомога у визначенні теми курсової (дипломної) роботи, добір літератури з обраного напрямку;
- застосування групових дискусій із використанням електронних засобів комунікації;
- систематичний зворотний зв'язок між викладачами й студентами в процесі науково-дослідної роботи професійного спрямування;
- озброєння студентів уміннями, необхідними для здійснення продуктивної наукової діяльності й підготовки результатів до їх упровадження (публікації, виступи тощо);
- організація диференційованої допомоги на кожному етапі виконаного дослідницького завдання, а не проста диференціація завдань;
- надання об'єктивного аналізу з детальним обговоренням результатів наукового дослідження студентів;
- пошук оптимального співвідношення функцій контролю й самоконтролю, які в умовах дослідницької діяльності мають суттєво змінюватися з урахуванням розвитку вмінь студентів, а також залежно від етапу виконання дослідницького завдання;

– перцептивна здібність емпатичного проникнення у внутрішній світ майбутніх педагогів (викладач тонко й тактовно може вплинути на емоції студента, а його емпатичні властивості – здатність до емоційного співпереживання, співчуття і відгуку на психічні стани – істотно впливають на якість навчально-виховного процесу у виші).

Слід зазначити, що основою вищенаведених засобів є використання інформаційних технологій. Сучасний рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) дає змогу модернізувати, значно підвищувати, автоматизувати й технологізувати ефективність внутрішньовузівського процесу навчання. Завдяки інтеграції ІКТ в усі галузі діяльності людини в навчальних закладах з'явилися й активно розвиваються дистанційні технології освіти, що дають змогу отримувати знання в будь-якій галузі без постійного відвідування занять.

Якщо спочатку йшлося про дистанційне навчання (ДН) як про можливу форму отримання освіти, то зараз ті чи інші елементи дистанційної освіти досить широко застосовуються у вишах і за традиційних форм організації навчального процесу. З урахуванням інтенсивного розвитку інформаційних технологій у світі змінюється і сам освітній ринок, і освітнє середовище, в межах якого реалізується процес навчання. Світові тенденції все яскравіше демонструють, що майбутнє – за гнучкими моделями освітнього процесу, в якому активно застосовуються різні засоби, методи та технології, в тому числі – й дистанційні.

Тому в процесі експериментального дослідження перед нами постало завдання – створити інформаційно-навчальне середовище як один з ефективних механізмів забезпечення зворотного зв'язку між викладачами та студентами в процесі їхньої продуктивної самостійної дослідницької діяльності.

Серед наявного безкоштовного програмного забезпечення нашу увагу привернула програма Skype (Скайп), що забезпечує шифрований голосовий зв'язок через Інтернет між комп'ютерами (VoIP). Окрім голосового зв'язку Skype дозволив нашим учасникам експерименту: вести індивідуальне листування, обмінюватися повідомленнями в режимі реального часу; телефонувати абонентам у будь-якій країні (дзвінки між користувачами Skype є безкоштовними); проводити відеоконференції, Skype-консультації, які змогли забезпечити інтерактивні контакти в реальному часі між студентами та викладачами в ході проведення on-line лекцій, семінарів, вебінарів, обговорень тощо. Безумовно, такий підхід можна розглядати як педагогічну підтримку студентів.

Неабиякої популярності серед учасників експериментальної програми набула така інтерактивна форма взаємодії в інформаційно-комунікаційному середовищі, як міжособистісне мережеве спілкування викладачів зі студентами.

У зв'язку з цим необхідно детальніше розглянути можливості використання різних засобів мережевого спілкування з метою організації міжособистісної взаємодії, а саме – електронної пошти та Internet-спільнот, де відбувається інтенсивний обмін текстовими повідомленнями. Методичною особливістю використання цього виду IT-технології стали вже створені соціальні мережі – такі, як «Мой мир» (www.mail.ru) і популярний серед молоді сайт «В контакте» (www.vkontakte.ru).

На основі наших спостережень визначимо особливості застосування ресурсів розробленого мережевого середовища, що характеризуються оптимізаційним впливом:

1) за допомогою електронної пошти було організовано не лише вивчення теоретичних матеріалів, консультації викладача і надсилання виконаних дослідницьких завдань, а й семінари – з використанням режиму «список розсилання», за якого встановлене на сервері програмне забезпечення надало можливість спільного спілкування групі користувачів;

2) створено ефективну систему управління інформаційно-методичним забезпеченням процесу експериментального навчання;

3) побудовано демократизоване навчання – майбутній педагог отримав можливість самостійно розподіляти час самопідготовки, обирати ті інформаційні ресурси, які найбільшою мірою задовольняють його потреби;

4) надано можливість оперативно обмінюватися накопиченим досвідом (як між студентами, так і між викладачами); використання інформаційних систем дало змогу вільно обмінюватися інформацією в оперативному режимі, використовувати високоякісні навчально-методичні розробки провідних світових наукових шкіл, концентрувати власний інтелектуальний потенціал;

5) значно підвищилися можливості реалізації індивідуального підходу до кожного студента – надсучасна техніка розширила межі індивідуалізації навчального процесу, під час якого викладач у змозі ефективно співпрацювати з кожним учасником;

6) усунуто психологічні бар'єри в процесі міжособистісного мережевого спілкування викладачів зі студентами;

7) використання таких ресурсів і можливостей надало змогу кожному учаснику мережевих співтовариств обрати власну траєкторію особистісного зростання.

Ураховуючи вищезазначені результати експериментального навчання з використанням ресурсів створеного мережевого середовища можна зробити висновки про його ефективність, оскільки регуляційний вплив викладача націлений на прискорений розвиток студента як дослідника. Очевидно, що за умов цілісного акумулювання всього арсеналу форм мережевої комунікації утворюється можливість поступового переходу від управління з боку викладача до самоуправління студента.

Таким чином, мережева комунікація якнайкраще вписується в модель інформаційного суспільства, оскільки в соціумі спостерігаються тенденції усвідомлення провідної ролі інформації в процесах еволюції й життя загалом, визнання інформації однією з головних категорій створення світу. Інтернет та інші види й форми мережевої комунікації краще за традиційні медіа сумісні з культурою нової епохи – культурою моменту, оскільки мають дискретну природу.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, експериментально встановлено, що визначені та обґрунтовані психолого-педагогічні механізми впливу спонукали нас до пошуку наукового способу виявлення чинників, що полегшують та прискорюють процес набуття студентами досвіду інноваційної поведінки, здійснення спільних досліджень із застосуванням прийомів співпраці, взаємодопомоги, взаємоконтролю в процесі дослідницької діяльності.

Практично на кожному занятті застосовувалися *стратегії поглиблення* (добір додаткової літератури; вміння спостерігати й аналізувати явища; узагальнення результатів спостережень з виокремленням найголовнішого тощо); *інтелектуальне взаємозбагачення* (інтеграція набутих знань і вмінь; використання міжпредметних зв'язків із психологією, соціологією, філософією, культурологією, засноване на радості від спільної навчальної діяльності та спілкування), *багаторівневий підхід* («покрокове» ускладнення змісту пошукової діяльності майбутніх педагогів шляхом звуження або розширення «інформаційного поля» дослідницьких завдань).

Таким чином, нами здійснена спроба використання інноваційного підходу до створення освітнього середовища активно-пошукового характеру, що має допомогти повною мірою активізувати теоретичні міркування у сфері майбутньої професійно-педагогічної діяльності; сприяти закріпленню стійких мотивів щодо впровадження основ науково-дослідницької діяльності; допомогти в досягненні психологічної свободи студентів у здійсненні науково-дослідної роботи; сприяти пошуковій активності студента як основної рушійної сили особистісно-професійного розвитку та саморозвитку.

РЕЗЮМЕ

Сущенко Л. А. Психолого-педагогические механизмы воздействия на продуктивную исследовательскую деятельность учителя: результаты экспериментального обучения.

В статье сделана попытка определить психолого-педагогические механизмы воздействия на продуктивную исследовательскую деятельность будущего учителя в контексте личностного подхода. Акцентировано внимание на приоритетности и значимости научно-исследовательской работы в процессе профессиональной подготовки будущих педагогов. Выяснено, что одним из наиболее эффективных средств работы с будущими педагогами является метод ролевой игры. Выделены средства поддержки самостоятельной поисково-исследовательской деятельности будущих педагогов. Проанализированы особенности использования инновационного подхода к созданию образовательного пространства активно-поискового характера.

Ключевые слова: психолого-педагогические механизмы воздействия, продуктивная исследовательская деятельность, профессиональная подготовка, будущий педагог.

SUMMARY

Sushchenko L. Psychological and pedagogical mechanisms of impact on productive research activities of the future teacher: results of an experimental study.

The increasing role of science in the society, the growth of its social prestige is justified. The essence and role of the teaching profession is described. The need to build higher education on the principles of the XXI century is accentuated, the organization of research activities, practical and pragmatic orientation is revealed. In search of solution of the problem of research proved the importance of science, which is organically, gets into all kinds of human activity, and is a prerequisite for success and is one of the most prestigious aspects of human activity.

The essential characteristics of a research position as a future teacher productivity factor in professionally oriented activity is analyzed. The importance of research in vocational training and a successful professional future career is substantiated. The ways and the details of the research work of students are characterized. In order to encourage the involvement of students in research activities and dissemination of advanced experience of student groups on development of scientific creativity the author held a contest of educational groups for a better organization of research work of students. The contest was conducted during the whole academic year, differentiated by the courses. The level of organization of the research work of students was determined according to the following main criteria: students' performance both group tasks and personal comprehensive plans of professional-personal growth, an obligatory element of which is the research work; number of student publications recommended for printing and execution of the research topic, which is processed by the department; participation of the academic group in the work of international, national, inter-university scientific-practical conferences and seminars, subject contests and competitions, exhibitions of scientific works.

The paper attempts to identify the psychological and pedagogical mechanisms of action of productive research activities of the future teacher in the context of the personal approach. The attention is accentuated on the priority and importance of science education in the training of future teachers.

The features of experimental learning are described, which lay in the fact that on the basis of certain organizational and methodological framework incentives to the students as future researchers are provided.

Key words: psychological and pedagogical mechanisms of impact, productive research, training, future teacher.